

BOLALAR PSIXOLOGIYASI VA ULARNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.

Olimbekova Madinaxon Ilhomovna
Jizzax shaxar 16-son DMTT tarbiyachisi
Ropiyeva Moxira Raxmatullayevna
Sharof Rashidov tumani 20-son DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik rivojlanishi, ularning individual va ijtimoiy o'sish bosqichlari tahlil qilingan. Bolalarning nutq, tafakkur, hissiy holat va xulq-atvoridagi o'zgarishlar, har bir yosh davrining o'ziga xos psixologik xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Shu bilan birga, psixologik rivojlanish jarayoniga ta'sir etuvchi omillar, ota-ona va tarbiyachilarning o'rni, tarbiyaviy yondashuvlar ham ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot pedagoglar va maktabgacha ta'lim tashkilotlari xodimlariga amaliy yordam berishga qaratilgan. Maqolada bolalar psixologiyasining kundalik hayotdagi ahamiyati va rivojlanish bosqichlariga mos pedagogik yondashuvlar haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Psixologik rivojlanish, maktabgacha yoshdagi bolalar, bolalar psixologiyasi, rivojlanish bosqichlari, kognitiv rivojlanish, , emotsional rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, pedagogik yondashuvlar.

Abstract: This article analyzes the psychological development of preschool children, their individual and social growth stages. Changes in children's speech, thinking, emotional state and behavior, the specific psychological characteristics of each age period are considered. At the same time, factors influencing the process of psychological development, the role of parents and educators, and educational approaches are also scientifically covered. The study is aimed at providing practical assistance to teachers and employees of preschool educational organizations. The article provides information about the importance of child psychology in everyday life and pedagogical approaches appropriate to the stages of development.

Keywords: Psychological development, preschool children, child psychology, developmental stages, cognitive development, emotional development, social development, pedagogical approaches.

Kirish

Maktabgacha yosh — bolalik davrining eng muhim, poydevor bosqichi hisoblanadi. Bu davrda bolaning psixikasi shakllanadi, uning ongli faoliyati faollashadi, dunyoni anglash qobiliyatlari rivojlanadi. Bolaning aqliy, hissiy va ijtimoiy jihatdan o'sishi ko'p jihatdan ushbu bosqichda kechadigan jarayonlarga bog'liq. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi

pedagogika, psixologiya va sosiologiya fanlarining muhim tadqiqot sohasi hisoblanadi.

Bolalarning shaxsiyati aynan shu davrda asoslanadi. Uning nutqi, fikrlash doirasi, emotsional holati, atrofdagilar bilan muloqot madaniyati aynan shu bosqichda shakllanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar hayotining asosiy qismi o'yinga, tasavvurga, ijtimoiy muomala va ko'nikmalarga bog'liq bo'lib, bu jarayonlar o'z navbatida psixik rivojlanishning eng muhim mexanizmlaridir.

Bolalar psixologiyasi inson rivojlanishining eng muhim va qiziqarli yo'nalishlaridan biridir. Bolalar hayoti davomida yuzaga keladigan psixologik o'zgarishlar, ularning fikrlash, hissiyotlar va ijtimoiy munosabatlardagi o'zgarishlari ushbu soha doirasida chuqur o'rganiladi. Bolalarning psixologik rivojlanishi turli bosqichlardan iborat bo'lib, har bir bosqichda ularning qobiliyatlari, xarakteri va xulq-atvori o'ziga xos tarzda shakllanadi.

Ushbu maqolada bolalar psixologiyasining nazariy asoslari va rivojlanish bosqichlari batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalarning psixologik rivojlanishini yaxshiroq tushunish uchun turli olimlarning fikrlari va zamonaviy tadqiqotlar keltiriladi.

Bolalik — inson hayotining eng muhim va sezgir davridir. Bu davrda bola nafaqat jismonan, balki ruhiy jihatdan ham tez rivojlanadi. Bolalar psixologiyasi inson rivojlanishining ushbu davriga bag'ishlangan bo'lib, bolaning ruhiy, aqliy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini o'rganadi.

Psixologik rivojlanish ko'plab omillar ta'sirida sodir bo'ladi — biologik, ijtimoiy, madaniy va individual xususiyatlar. Har bir bola o'ziga xos rivojlanish yo'liga ega bo'lib, shu jihatlarni hisobga olgan holda pedagogik va psixologik yondashuvlar qo'llaniladi.

Ushbu maqolada bolalar psixologiyasining asosiy nazariyalari, rivojlanish bosqichlari va har bir bosqichning xususiyatlari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Bolalar psixologiyasining asosiy nazariyalari. Zigmund Freud bolalarning ruhiy rivojlanishini id, ego va super-ego tarkibiy qismlari orqali tahlil qilgan. Freudning fikricha, har bir inson hayoti davomida psixoseksual rivojlanish bosqichlaridan o'tadi:

- Og'zaki bosqich (0–1 yosh): bola dunyoni og'zaki faoliyat orqali biladi.
- Anal bosqich (1–3 yosh): nazorat va mustaqillik hissi rivojlanadi.
- Fallik bosqich (3–6 yosh): jinsiy identifikatsiya yuzaga keladi.
- Latent bosqich (6–12 yosh): jinsiy instinktlar biroz jim bo'ladi, ijtimoiy ko'nikmalar rivojlanadi.

- Genital bosqich (o'spirinlikdan boshlab): shaxsiy va jinsiy munosabatlar shakllanadi.

Bu nazariya bolaning emotsional va ijtimoiy xulqini tushunishda yordam beradi.

Kognitiv rivojlanish nazariyasi. Jan Piaget bola fikrlashining rivojlanishini to'rt bosqichda ko'rsatadi:

Sensomotor bosqich (0–2 yosh):	• sezgi va harakatlar orqali dunyo bilan tanishish.
Preoperatsion bosqich (2–7 yosh):	• tasavvur va til rivojlanadi, lekin mantiqiy fikrlash cheklangan.
Konkret operatsion bosqich (7–11 yosh):	• mantiqiy fikrlash rivojlanadi, lekin faqat aniq holatlarda.
Formal operatsion bosqich (11 yoshdan keyin):	• abstrakt fikrlash va mulohaza yuritish qobiliyati paydo bo'ladi.

Piaget nazariyasi kognitiv rivojlanishning tabiiy va bosqichma-bosqich yuz berishini ta'kidlaydi.

Ijtimoiy o'rganish nazariyasi. Albert Bandura ijtimoiy taqlid va o'rganishni bola psixologiyasining markaziy omili deb hisoblaydi. Bolalar atrofdagi kattalarni kuzatib, ularning xatti-harakatlarini taqlid qiladilar. Banduraning tajriba (bo'yin egish tajribasi) ko'rsatdiki, bolalar modelga ergashish orqali ko'plab ijtimoiy qobiliyatlarni o'zlashtiradi.

Ekologik tizim nazariyasi. Urie Bronfenbrenner bolaning rivojlanishini uning atrof-muhiti bilan bog'liq tizim sifatida ko'radi. U beshta asosiy tizimni ajratadi: mikrosistema (oilaviy muhit), mezosistema (maktab va oila), ekzososistema (atrofdagi ijtimoiy muhit), makrosistema (madaniy qadriyatlar) va kronosistema (vaqt o'tishi bilan yuz beradigan o'zgarishlar).

Bu nazariya bolaning rivojlanishini butun jamiyat bilan bog'liq holda o'rganishni ta'minlaydi.

Bolalarning rivojlanish bosqichlari:

1. Yangi tug'ilgan chaqaloq davri (0–1 oy)

Ushbu bosqichda bola asosan reflekslarga tayanadi. Emotsional aloqalar shakllanadi, eng muhimi ota-ona bilan mustahkam bog'lanish yuzaga keladi.

2. Chaqaloqlik davri (1 oy – 1 yil)

Sezgilar rivojlanadi, bola atrofni o'rganish uchun harakat qiladi. Kognitiv rivojlanish, masalan, predmetlarni tan olish va sabab-oqibat munosabatlarini tushunish boshlanadi.

3. Erta bolalik (1–3 yil)

Til rivojlanadi, mustaqillik hissi paydo bo'ladi. Bola o'ziga va atrofga nisbatan anglashni kuchaytiradi. Ijtimoiy ko'nikmalar shakllanadi.

4. Maktabgacha yosh (3–6 yil)

Bolalar o'zaro o'yin orqali ijtimoiy qoidalarini o'rganadi. Fikrlash qobiliyati oshadi, tasavvur kuchayadi.

5. Maktab yoshi (6–12 yil)

Rivojlanishning jiddiy bosqichi boshlanadi. Bola o'qishni o'rganadi, fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyati shakllanadi. Ijtimoiylashuv jarayoni faollashadi.

6. O'spirinlik davri (12–18 yil)

Shaxsiyat rivojlanadi, identifikatsiya jarayoni boshlanadi. Mustaqillikni qidirish va o'zini anglash jarayoni kuchayadi.

Har bir rivojlanish bosqichining xususiyatlari.

Hissiy rivojlanish:

Yangi tug'ilgan chaqaloqda ishonch tuyg'usini shakllantirish muhim. O'spirinlikda esa emotsional beqarorlik ko'payadi, lekin o'zini boshqarish qobiliyati ham rivojlanadi.

Kognitiv rivojlanish:

Piaget nazariyasiga ko'ra, fikrlash jarayonlari oddiy sezgidan murakkab abstrakt fikrlashgacha rivojlanadi.

Ijtimoiy rivojlanish:

Ijtimoiy munosabatlar bola uchun o'z o'rnini topish, qoidalarini o'rganish va boshqalar bilan hamkorlik qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda bolalar psixologiyasining rivojlanish bosqichlarini chuqur o'rganish bolaning shaxsiy xususiyatlarini, qobiliyatlari va ehtiyojlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Har bir rivojlanish bosqichi o'ziga xos psixologik jarayonlarga ega bo'lib, ularni e'tiborsiz qoldirmaslik muhimdir.

Pedagoglar, ota-onalar va psixologlar bolalarning yoshiga mos pedagogik va psixologik yondashuvlarni qo'llashlari kerak. Shu bilan birga, har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish orqali uni rivojlantirishga e'tibor qaratish zarur.

Bolalar psixologiyasiga oid ilmiy nazariyalar va amaliy tajribalarni uyg'unlashtirish bolalar tarbiyasida yuqori natijalarga erishishga imkon beradi. Bolalar psixologiyasini chuqur o'rganish tarbiyachilar, ota-onalar va psixologlarga bolalarning ehtiyojlari va rivojlanish xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Har bir rivojlanish bosqichida bolaning xulq-atvori va qobiliyatlari o'ziga xos bo'lib, ularni inobatga olgan holda mos ta'lim va tarbiya shakllantirish zarur. Psixologik nazariyalarni amaliyotga joriy etish bolaning barkamol shaxs sifatida o'sishiga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni. 2020 yil 23 sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya" to'g'risidagi Qonuni. 2019 yil 16 dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-sonli qarori.
4. "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari" O'RMTV Toshkent-2020 (802-qaror)
5. "Ilk qadam" takomillashtirilgan davlat o'quv dasturi O'RMTV Toshkent-2022.
6. L.S.Vygotskiy— "Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi". Toshkent, 2015.
7. Z.Freud. Psixoanaliz asoslari. Toshkent: Ilm Ziyo 1990.
8. E.G'oziyev. "Psixologiya" Darslik. "O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent-2008.
9. S.X.Jalilova, S.M.Aripova. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent-Faylasuflar-2013, 2017.
10. O. Akhmedov, Bolalar psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston. 2018.
11. A.Isaev. Psixologiya va tarbiya. Toshkent: Fan. 2015.